

על מכרם בכסף צדיק

מים ראשונים: אפשר שאין פרשה שהסעירה את המדרשים, הפרשנים ואף סופרי אומות העולם,¹ ונחרטה בתולדות עמנו, כפרשת מכירת יוסף. לא נספיק לדון בה אלא "ככלב המלקק מן הים" (סנהדרין סח ע"א, מסכת כלה ו ד) ונתמקד יותר באופן שבו נחרטה פרשה זו בתודעת הדורות ופחות בפרשה עצמה. לפיכך, גם בחרנו בכותרת לדף הלקוחה לא מן הפרשה, כי אם מההפטרה (אשר לעתים נדחית בשל הפטרת שבת חנוכה) שהיא במבט מרוחק וכפול: איך הדרשן משקיף על הנושא דרך דברי הנביא עמוס (פסוק שנראה עוד בהמשך).

ויעברו אנשים מדיינים סחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף ויביאו את יוסף מצרימה: (בראשית לז כח).²

רשב"ם בראשית פרק לז פסוק כח – מי מכר את יוסף

"ויעברו אנשים מדיינים" – בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתיינים היו לישמעאלים שראו. וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים. ויש לומר שהאחים לא ידעו, ואעפ"י אשר כתב "אשר מכרתם אותי מצרימה", יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא. כי "ויעברו אנשים מדיינים" משמע על ידי מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר וימכרו את יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו, אף כן צריך לומר שהם ציוו למדיינים סוחרים למושכו מן הבור ואחר כן מכרוהו לישמעאלים.³

רש"י בראשית פרק מב פסוק ג – חרטה ואחוה

"וירדו אחי יוסף" – ולא כתב "בני יעקב", מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם.⁴

רמב"ן בראשית פרק מב פסוק כא – האכזריות קשה מהמכירה עצמה

"אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו" – חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו. והכתוב לא סיפר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישיבעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות, או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם, או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר.⁵

¹ תומאס מאן שכתב את הרומן בן ארבעה הכרכים [JOSEPH UND SEIN BRUDER](#), טולסטוי שמצוטט כמי שאמר: "סיפור יוסף ואחיו שבחומש הוא מעשה-אמנות שאין כערכו בכל ספרות העולם".

² והפסוק בהפטרה אליו אנו מכוונים הוא בעמוס ב ו: "כה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנוּ עַל מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים". כפשוטו, מדבר הפסוק על פשעי עם ישראל בתקופתו של הנביא שעושים את החלשים, וכפירוש רש"י שם: "על מכרם בכסף צדיק – הדיינים היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו". אבל המדרש לוקח פסוק זה לפרשת יוסף ואחיו. ראו דברינו [בעבור נעלים](#) בפרשה זו, שהוא דף "אח" ומשלים לדף הנוכחי.

³ לעומת רש"י הקובע בפשטות: "וימשכו בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדיינים וכו'", נראה כאילו רשב"ם מנסה להמעט מהמעשה החמור שעשו האחים. אך לא בהכרח. כפרשן־פשטן של המקרא, מתמודד רשב"ם עם קושי ברור בפשט הפסוקים: מי משך והעלה את יוסף מהבור ומי מכר אותו? ולמי? ראו גם פרשנים אחרים כאן דוגמת רמב"ן, רד"ק ועוד המתעכבים על קושי זה. ראו גם פרקי בראשית לרב מרדכי ברויאר (הוצאת תבונות, אלון שבות תשנ"ט) אשר פותר קושי זה בהצעה שלפנינו שני נוסחים שונים של מכירת יוסף שנשזרו לסיפור אחד (בנוסח שבשם אלהים, אכן לא מכרו האחים את יוסף בידים). וכבר הרחבנו בנושא זה והקדשנו לו את דף [מי מכר את יוסף ולמי](#). אך לעניינינו, האפשרות שאולי לא אחי יוסף ממש מכרו את יוסף אלא "צד שלישי" איננה מפחיתה כהוא זה מהאשמה הנוראה, די לנו "שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו".

⁴ מקור רש"י הוא מדרש בראשית רבה צא ב: "וירדו אחי יוסף עשרה, א"ר בנימין: ממשמע שנאמר אחי יוסף איני יודע שהם עשרה? אתמהא! אלא תשעה חלוקים לאחוה, ואחד לשבור בר". ראו פיתוח דרשה זו בהמשך המדרש שם במהדורת תאודור-אלבק: "מתחילה לא נהגו בו אחוה אלא מכרוהו ובסוף נתחרטו. בכל יום אמרו: נלך ונבקר עליו ונשיבהו אל אביו. וכשאמר להן יעקב רדו למצרים נתנו כולם בלבם לנהוג בו אחוה. אמר ר' יהודה בר' שמעון: אף יוסף היה יודע שאחיו יורדין למצרים. מה עשה? הושיב שומרים וכו'". מסתבר שהחרטה וההחלטה להתנהג מכאן ואילך באחוה עם יוסף וגם לחפש אחריו, לא היו כה פשוטים. ועכ"פ, נראה שגישת אחוה זו בירידתם למצרים בהתנכרות יוסף לאחיו, לא תפסה מקום בולט, ולא הקלה על חומרת המעשה.

⁵ אנחנו בעיצומו של הסיפור אבל עברו עשרים שנה. שני הצדדים התבגרו ואולי יכולים לראות את כל עניין המכירה בפרספקטיבה בוגרת יותר. יוסף, ברגע ההתגלות, אומר לאחים בצורה ברורה ופשוטה: "אָנִי יוֹסֵף אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרִימָה" (בראשית

מדרש תנחומא פרשת ויחי סימן י – יהודה מנע את הרציחה

"גור אריה יהודה מטרף בני עלית" (בראשית מט ט) - מטרף בני יוסף עלית שאמרת מה בצע כי נהרוג את אחינו.⁶

מדרש תנחומא פרשת תולדות סימן א – לא מסוגלים להתוודות

ואמר רשב"י: גדול הוא השלום שדברה התורה דברי בדאי בשביל שלום. ואי זה? "כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך" (בראשית נ יז). ואין אנו מוצאים שצוה כלום מכל הדברים האלה. אלא לפי שהיה יודע חסידותו של יוסף ולא היה חושדו ומחזיק אותו כשופכי דמים.⁷

בראשית רבה פרשה פד סימן יח – עשרים כסף לדורות

"ויעברו אנשים מדינים סוחרים", עברו אותן הדינים. רבי יהושע בן ביייתוס בשם ר' יהודה בר סימון: כתיב: "למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך" (ישעיה סג יז) - כשרצית נתת בלבם לאהוב וכשרצית נתת בלבם לשנוא.⁸

"וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" - אמר הקב"ה: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות שהן חמישה סלעים, לפיכך יהא כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורי. א"ר יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיע בקע, זהו שכתוב: "בקע לגלגולת מחצית השקל".⁹

במדבר רבה פרשה יג סימן יד – שער חטאת לדורות

"שעיר עזים אחד לחטאת" - כנגד יהודה שהוא הביא לאביו כתונת הפסים של יוסף שהטבילוהו בדם השעיר, שנאמר: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכותנת בדם" (בראשית לו לא). ויהודה הביאה לאביו ואמר: "הכר

מה ד). והאחים אומרים האחד לשני כבר בהיתקלות הראשונה שלהם עם יוסף: "אבל אַשְׁמִים אָנַחְנוּ עַל אַחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהַתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (בראשית מב כא). "אשמים אנחנו", על מה בדיוק? על מה התחנן יוסף? חסר כאן הווידי הפשוט: "מכרנו אותך! רש"י ורמב"ן מרגישים שניהם בחסר זה ומבארים אותו כל אחד בדרכו. שניהם הולכים בעקבות המדרש. רש"י בעקבות בראשית רבה צא סימן ו המתאר באריכות איך בקשו אחי יוסף אותו בירידתם למצרים ועד שוק של זונות הגיעו משום שהיה יפה תאר ובקשו לפדותו; ואילו רמב"ן צועד בעקבות בראשית רבה שם סימן ח המתאר שהאחים נזכרים איך יוסף "היה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו". האחים נזכרים בסצנה קשה זו ועל זה הם אומרים: "אבל אשמים אנחנו אשר צרת נפשנו בהתחננו אלינו ולא שמענו". ראו שני מדרשים אלה במקור שם. בכל מקרה, האחים יוצאים די גרוע: רק עכשיו שבאה עליהם הצרה הם מכירים בחטאם. וגם זה לא בפה מלא. רק כעת הם מוכנים לחפש את יוסף בכל ארץ מצרים "ולפדותו בכל ממון שיפסקו עלינו"? איפה הם היו עשרים שנה? אגלאי מילתא, שלא רק מכירת אח הייתה כאן, אלא גם התנתקות חסרת כל חרטה. ראו דברינו [אבל אשמים אנחנו](#) בפרשה זו. האם גם שתיקה זו של עשרים שנה מועמסת על כתפי הדורות?

⁶ באופן זה הלכו מפרשים ומדרשים רבים. המכירה היא דבר נורא, אבל האלטרנטיבה הייתה גרועה יותר. יהודה לפחות הציל את יוסף ממות (ראו שוב ברויאר בסיפור המכירה שזה היה לפי שם הו"ה) ובסופו של דבר גם תקן את חטא המכירה בערבות שערב את בנימין אחי יוסף. לפי מדרשים ופרשנים אלה, זו הפעם היחידה שיעקב מתייחס למכירת יוסף (וכן בהמשך בברכתו ליוסף: "וישטמוהו בעלי חצים" – הכל עפ"י הפרשנים והמדרשים). אבל גם הוא לא אומר זאת בפה מלא ונראה שיותר משיעקב בא כאן בחשבון עם האחים על שמכרו את יוסף הוא משבח את יהודה. אז אולי יש כאן תוצאה טובה לדורות, נחמה פורתא, מכל העניין. לפחות נמנע רצח. אבל אזכור ברור של מכירת יוסף ותוכחה גלויה לשבטים אין כאן. אגב, רשב"ם לא מסכים לכל הדרך הזו והוא מפרש: "מטרף בני עלית – אתה) יהודה בני, לאחר שעלית מלטרופ טרף באומות ותכרע ותשכב בעירך, לא יבא אויב להחריד ולהקימך ממקומך. זהו עיקר פשוטו. בני - כפילו של יהודה. והמפרשו במכירת יוסף לא ידע בשיטה של פסוק ולא בחילוק טעמים כלל". האם רשב"ם ממשיך כאן את שיטתו הנ"ל שהאחים לא מכרו בידיים את יוסף?

⁷ לאחר מות יעקב באים האחים ונופלים לרגלי יוסף: "וַיִּצְוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ צָוָה לְפָנָי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אַחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמְלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עֲבָדֶי אֲלֹהֵי אֲבִיךָ וְיִבֶן יוֹסֵף בְּדִבְרָם אֵלָיו". וסף מוחזק בעיני יעקב אביו כמי שלא יבוא בחשבון דמים עם אחיו, אבל הם לא אזרו אומץ להתוודות על מחשבתם הראשונה להרוג את יוסף או לפחות על ההשלכה לבור ועל המכירה לעבד ומספרים ציווי של אביהם שלא היה! דרשות רבות נאמרו על פסוק זה ואף הלכות חשובות לענייני תשובה נלמדו ממנו. אבל את פשט העניין אי אפשר לשנות. גם את ההזדמנות הזו החמיצו האחים. ראו פירושי כלי יקר על פסוק זה ודברינו [הסיפור שלא סופר](#) וכן [לו ישטמונו יוסף](#). האם גם את חוסר וידי זה לקחו על עצמם הדורות הבאים?

⁸ הדרשן מבקש להבליט כאן את תהפוכות לב האדם, איך האהבה הפכה באחת לשנאה ואיך זו שכנה אח"כ כשמכרו את יוסף וחשבו שבכך נפטרו מהצרה. כך מפרשים את הביטוי "עברו הדינים" (ואפשר לפרש שעשו את הדין או עברו על הדין). אבל בדברים אלה מרמז הדרשן שגם לקב"ה יש חלק מסוים בכך שהוא שולט על לב האדם. ראו מדרש תנחומא פרשת וישב סימן ב שלאחים היה חסר אחד למנין ר' שתפו להקב"ה באותו החרם שלא יגיד לאביהם", בדברינו [הקולר תלוי בצואר כולם](#) בפרשת מקץ.

⁹ לעומת המדרש הראשון המנסה לפייס ולהשכיח את עניין המכירה: "עברו הדינים" וטוען שצריך כעת לאהוב ולא לשנוא ולעורר מדינים (מדינים, דינים, משחקי לשון) ופרק כאוב בתולדות ישראל, בא המדרש השני ואומר אחרת. מצוות פדיון בכורות, בה נותנים חמישה סלעים שזה שווה לעשרים כסף הסכום שקבלו האחים במכירת יוסף, וכמו כן מצוות מחצית השקל לבית המקדש שהיא הסכום שקיבל כל אח חלקו במכירת יוסף (שקל = 4 כסף, מחצית השקל = 2 כסף (זוז) עשירית מעשרים כסף), באות להזכיר את חטא מכירת יוסף לדורות ולכפר עליו. ורש"י בספר במדבר פרק ג פסוק מו מוסיף גם את כסף פדיון הבכורות העודפים על הלויים: "ואת פדוי השלשה וגו' - ואת הבכורות הצריכין להיפדות בהם, אלו השלשה ושבעים ומאתים העודפים בהם, יתרים על הלויים, מהם תקח חמשת שקלים לגלגלת, כך היתה מכירתו של יוסף עשרים כסף, שהיה בכורה של רחל". ולהלן נראה עוד מצוות שמזכירות את מכירת יוסף ואת הצורך של כל הדורות לכפר על חטא האחים – אבות האומה.

נא הכתונת בנך היא" (שם לב). לכך נמדד לו באותה מידה, שאמרה לו תמר: "הכר נא למי החותמת והפתילים" (שם לח כה). ולכך נאמר בזה "לחטאת" - שהביאוהו כפרה עליו על שציער את אביו.¹⁰

מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו – כפרה לדורות בהקשר לחטא

אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו וישחטו שעיר עזים, ולא יהיה זה הטעם חלוש בעיניך, כי כונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד, כמו שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד", ושצריך כפרה על החטא ההוא הוא וזרעו וזרעו וזרעו בעבודה שתהיה ממין המרי ההוא.¹¹

מדרש תהלים (בובר) מזמור י – תזכורת בפורים, בפסח, בנחלת הארץ

אמר ר' יודן: מאן דאמר רחמנא וותרן הוא, יתוותרון בני מעוהי, אלא מאריך אף וגביה דיליה.¹² אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם אחיכם מתוך אכילה ושתייה, שנאמר: "וישבו לאכל לחם", והרי הוא נוטל את שלו מתוך אכילה ושתייה, שנאמר: "והמלך והמן ישבו לשנתו" (אסתר ג טו).¹³
אמר ר' חנין: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם אותו לעבד, שנאמר: "לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז), חייכם שאתם קורין בכל שנה ושנה: עבדים היינו לפרעה במצרים.¹⁴
ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר: שבטים גרמו לקרוע שמלת אביהם, והיכן נפרע להן? במצרים, שנאמר: "ויקרעו שמלותם" (בראשית מד ג). יוסף גרם לשבטים לקרוע שמלותם, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר: "ויקרעו יהושע שמלותיו" (יהושע ז ו), מנשה גרם לשבטים לקרוע, לפיכך הוקרע נחלתו, חציה בעבר הירדן, וחציה בארץ כנען, שבטים קרעו על בנימין, עמד בן בנו ונפרע לו, שנאמר: "ויקרע מרדכי את בגדיו" (אסתר ד א).¹⁵

¹⁰ רש"י מביא מדרש זה על קורבנו של יששכר, בפירושו לספר במדבר ז כב, אך לא ברור מה הקשר ליששכר דווקא. עכ"פ, הרי לנו כפרה על מכירת יוסף באמצעות קורבנות הנשיאים בחנוכת המשכן (ולהלן גם בחניכת אהרון ובניו). אבל בהמשך מדרש במדבר רבה בסימן יח, נדרש כל הענין על ראובן ובאופן שנוטה מאד לצמצם את החטא: "אע"פ שארע לשבטים שבא לידים מכירת יוסף ... צדיקים גמורים היו ולא בא לידם חטא מעולם אלא הוא ... שלא היה בידם עוון אלא זה בלבד. ולפי שמכירת יוסף זכות הייתה לו שהוא גרמה לו למלוך וזכות הייתה לאחיו ולכל בית אביו שכלכלם בלחם בשני רעבון". מדרשים אחרים על הפסוק "וישחטו שעיר עזים" מסנגרים בעקיפין על האחים משום שהם גם מאשימים את יוסף בהתנהגות לא נאותה שגרמה לכל השנאה ביניהם. ראו למשל בראשית רבה פד ז: "אמר לו הקב"ה: אתה אמרת: חשודים בניך על אבר מן החי, חייך אפילו בשעת הקלקלה אינם אלא שוחטים ואוכלים: וישחטו שעיר עזים. אתה אמרת: מזלזלים הם בבני השפחות וקורים להם עבדים – לעבד נמכר יוסף (תהלים קה יז). אתה אמרת: תולים עיניהם בבנות הארץ - חייך שאני מגרה בך את הדוב: ותשא אשת אדוני את עיניה אל יוסף (בראשית לט ז)". לומר שיוסף לא היה צדיק גמור ויש גם לו אשמה מסוימת – ניחא. אבל לדרוש את "שעיר עזים לחטאת" לשבחו של ראובן ולומר שהאחים "צדיקים גמורים היו"? אפשר שמדרש זה מנסה להוות משקל נגד למדרשים הקודמים המגלגלים אשמת המכירה על כתפי כל הדורות ואולי גם כנגד טענות המינים (הנוצרים).

¹¹ דברים אלה הם בקטע בו הרמב"ם מסביר את הפסוק "ולא יזבחו עוד לשעירים" ואת הכוונה בשילוח השעיר לעזאזל וקורבנות שעירים בכלל, שהם כנגד האמונה בריצוי שדים בדם (הצאבה). ראו הדף [ולא יזבחו עוד לשעירים](#) בפרשת אחרי מות. לאחר שאמר את פירושו, פירוש שהעלה את קצפם של רבים, מביא הרמב"ם את דעת חז"ל ששעירי החטאת שבאים במוספי כל מועד, שעירי יום הכיפורים בפרט (זה שנשחט לה' או זה שנשלח לעזאזל. או שמה שניהם), הם כפרה על חטא מכירת יוסף. נראה שהמקור לדברי רמב"ם אלה הוא ספרא פרשת שמייני: "וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן? אלא אמר להם: אתם יש בידכם בתחילה ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה: וישחטו שעיר עזים, ויש בידכם בסוף: עשו להם עגל מסכה. יבוא שעיר עזים ויכפר על מעשה עזים, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל". ראו ויקרא ט ב-ג בהבדל שבין הקורבן שהביא אהרון, ביום השמיני לחנוכת המשכן, בשם עצמו, ובין הקרבן שהביא בשם העם. אצל אהרון יש רק עגל לחטאת ואילו אצל בני ישראל (כולל שבטי יוסף), יש שעיר עזים ועגל. ראו דברינו [כפרת אהרון וכפרת העם](#) בפרשת שמייני. אם כך, אזי אנו מזכירים את חטא מכירת יוסף פעמיים סמוכות ביום הכיפורים: בסדר העבודה ובפיוט על שירה הרוגי מלכות שבא מיד לאחר מכן (שמכיל את טענות הנוצרים, ראו סוף ההערה הקודמת). כשעמד ההיכל על מכונו וגם לאחר שחברו לדורות. ראו גם ספר יובלים בו מוזכר בפירוש הקשר בין שעירי יום הכיפורים ומכירת יוסף.

¹² ראו גמרא בבא קמא דף נ עמוד א: "אמר ר' חנינא: כל האומר הקב"ה ותן הוא - יותרו חייך, שנאמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". ראו בראשית רבה פרשה סז סימן ד: "כשמוע עשו את דברי אביו, א"ר חנינא כל מי שהוא אומר שהקב"ה וותרן הוא יתוותרון בני מעוהי, אלא מאריך אפיה וגבי דיליה, זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו דכתיב כשמוע עשו את דברי אביו ויזעק זעקה והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד) ויזעק זעקה גדולה ומרה עד מאד". האם חזרנו לחטא של יעקב בגניבת הברכות? לקניית הבכורה בניזיד עגשים?

¹³ וכן הוא באסתר רבה ז כה: "אמר להם לשבטים אתם מכרתם את אחיכם מתוך מאכל ומשתה כך אני אעשה לכם, הדא הוא דכתיב והמלך והמן ישבו לשנתו, היה אחד מישראל יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק, היה הפרסי חונקו ואומר לו: לחחר אני הורגך ומבזבז את ממונך, הדא הוא דכתיב והעיר שושן נבוכה ... עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים". האם אפשר שחלק משמחת פורים הוא גם על מחיקת כתם מכירת יוסף?

¹⁴ "עבדים היינו" שאנו אומרים בכל שנה בליל הסדר היא תזכורת לחטא מכירת יוסף! איך התגלגלנו ונעשינו עבדים לפרעה? בגלל שמכרנו את יוסף לעבד – "לעבד נמכר יוסף". מידה כנגד מידה. ראו הסוגייה במסכת פסחים קטז ע"א: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי בגנות? רב אמר: מתחילה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו". האם לגנות הזו התכוון האמורא שמואל? אגב, שים לב לפסוק בתהלים פרק קה פסוק יז שהמדרש דורש: "שלח לפניכם איש לעבד נמכר יוסף". זה הפסוק היחיד בכל התנ"ך (להוציא ספר בראשית) בו מוזכרת בברור מכירת יוסף. נראה אותו בהמשך.

¹⁵ אף אחד לא יוצא כאן נקי, גם לא בנימין. ראו דברינו בפרשת מקץ [הקולר תלוי בצואר כולם](#).

תהלים פרק קה פסוק יז – אזכור המכירה בני"ך

שֶׁלַח לְפָנֶיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף.¹⁶

רש"י על הפסוק - בשליחות הקב"ה

שלח לפניהם איש - וישלחני אלהים לפניכם (בראשית מה ז) - ואיזה איש? יוסף שנמכר.¹⁷

מדרש שכל טוב (בובר) שמות פתיחה – בעבותות אהבה

... כי היה ראוי לפרעה לבוא ולכבוש את ארץ חברון במצור ולהוציא מתוכו את יעקב ואת ביתו בכבלי ברזל ונחשת ולהורידם למצרים, לקיים גזירת הבורא, שנאמר: "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם". ומשכם שם הבורא בחבלי אדם בעבותות אהבה, כדכתיב: "שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף" (תהלים קה יז) ... וניתן חנם בעיני פרעה ועבדיו, שנאמר: "במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך" (שם מז ו). וכשעיוותו את דרכם לפני בוראם ובגדו בתורת הדעת, ונטמאו בשיקוצי עיניהם, ודבקו בגילולי מצרים כבוגדים, הקים הקב"ה עליהם מלך איתן הפכפך ועקלתון וחדש גזירותיו והעבידם בפרך.¹⁸

עמוס פרק ב – בעבור נעליים

כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אֲרָבָעָה לֹא אֲשִׁיבֵנּוּ עַל מַכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיוֹן בְּעֶבֶר נְעָלִים.¹⁹

מדרש משלי (בובר) פרשה א – עדיין החטא קיים

אמר ר' יהושע בן לוי לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף. א"ר אבין: הוי אומר נפרעו עשרה מכל דור ודור ועדיין אותו החטא קיים.²⁰

¹⁶ פרק קה בתהלים הוא מהפרקים בתנ"ך אשר מציגים סקירה היסטורית של תולדות עם ישראל למן ימי אברהם אבינו ועד ההתנחלות בארץ (שימו לב איזה אירוע מרכזי בתולדות העם, לא נזכר שם), וכבר הזכרנו פרק זה בדברינו [סקירות היסטוריות בתנ"ך](#) בפרשת מסעי. בהקשר עם מכירת יוסף, זהו האזכור במפורש היחידי בתנ"ך של מכירת יוסף, מחוץ לסיפור בתורה. ראו הפסוקים שם: "וַיִּקְרָא רָעֵב עַל הָאָרֶץ כָּל מֵטָה לֶחֶם שֶׁבָר: שֶׁלַח לְפָנֶיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף: עֵנּוּ בְכָל רִגְלֵי וְרָגְלוּ בְרָזֶל בְּאֵה נַפְשׁוֹ: עַד עַתָּה בָּא דָבָרוֹ אֲמַרְתָּ ה' צְרַפְתָּהוּ: שֶׁלַח מֶלֶךְ וַיִּתְּיָרְהוּ מִשָּׁל עַמִּים וַיִּפְתְּחֵהוּ: שְׂמוֹ אֲדוֹן לְבֵיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל קְנִינֹ: לְאִסָּר שְׂרָיו וּבְנַפְשׁוֹ וּזְקִינוֹ יִחַפְּסוּ. הַפְּסוֹק בַּהֲפִטְרָה בְּעֵמוֹס ב ו אוֹתוֹ אֲנוֹ דוֹרְשִׁים: "עַל מַכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיוֹן בְּעֶבֶר נְעָלִים", מְקוֹשֵׁר לְמִכְרֵת יוֹסֵף רַק עַפ"י הַמְדַרְשׁ. ראו הערה 2 לעיל.

¹⁷ מקריאת הפסוק מתהלים במלואו נראה שהוא משדר נימה מעשית ורגועה יחסית של סיפור מכירת יוסף, בוודאי לא של הודאה בחטא או הלקאה עצמית: "שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף" – כך בפשטות היה סיפור המעשה. ראו שם כיצד משתלב הפסוק בפרק קה כולו. זאת ועוד, חלקו הראשון של הפסוק "שלח לפניהם איש" מתחבר היטב, כפי שרש"י מציין, עם דברי יוסף עצמו בתורה כשהוא אומר לאחים: "וַיִּשְׁלַחֲנִי אֱלֹהִים לְפָנֶיכֶם לְשׁוֹם לָכֶם שְׂאֵרֵיט בְּאָרֶץ וְלְהַחֲיוֹת לָכֶם לְפִלְטָה גְדֹלָה" (בראשית מה ז); ומיד בפסוק לאחריו: "וְעַתָּה לֹא אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה כִּי הֵאֲלַחֲתִים". מדרשים ופרשנים נוספים הולכים בדרך זו ומצטרפים בכך לנימה המתונה יותר שכבר ראינו לעיל בחציו הראשון של מדרש בראשית רבה פד יח (בהערה 8 לעיל). מכירת יוסף היא חלק ממהלך היסטורי בלתי נמנע שמתחיל בברית בין הבתרים ונמשך לאורך כל תקופת האבות. ואם תאמר: "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" (ברכות י ע"א) ומעשה בני האדם הם שגרמו, הרי כשם שיעקב שיגה - כמאמר הגמרא בשבת י ע"ב: "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף ... נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים" – כך גם יוסף עצמו אינו לגמרי נקי כפי שראינו במדרש תהלים לעיל (הערה 15). כך או כך, מתרככת פרשת מכירת יוסף ואין איזו אשמה נוראה לדורות, אלא כדברי ספר תהלים, עוד אירוע בתולדות האבות: "שלח לפניהם איש, לעבד נמכר יוסף". ועוד הערה אחת "קטנה".

¹⁸ בעקבות רש"י לעיל, סטינו מעט ונגררנו לדרשה זו אשר מציגה עמדה שונה בתכלית באשר לירידה למצרים, נושא עליו הרחבנו בדברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת וארא. ראו מקורות דרשה זו בגמרא שבת פט ע"ב ובראשית רבה פו א. מה שחשוב לענייננו כאן הוא העצמה נוספת של מוטיב "שלח לפניהם איש". אם הכל בא בעקבות גזירת ברית בין הבתרים שברצון ההשגחה בוצעה בעבותות של אהבה ובחבלי אדם (ולא בכבלי ברזל), האם הדבר ממעיט את חומרת מעשיהם של האחים? אפשר (ראו מים אחרונים 2). ע"פ, בניהם ובני בניהם של בני יעקב שהשתקעו במצרים "ודבקו בגילולי מצרים כבוגדים" לא יכולים לגולל את האשמה על אבותיהם: יוסף ואחיו שירדו למצרים. וגם אם לא היו אלה בדיוק "עבותות של אהבה" כדברי המדרש וגם האחים לא היו "צדיקים גמורים" כדברי מדרש במדבר רבה (ראו שוב הערה 10 לעיל) – בכל מקרה כבר "עברו הדינים" כדברי בראשית רבה לעיל, ואשמה עד סוף כל הדורות, ודאי אין כאן. נחזור לנושא הדף: על מכרם בכסף צדיק.

¹⁹ לפסוק זה יש פירוש פשוט הקשור לתקופתו של עמוס הנביא. ראו פירוש רש"י שם: "על מכרם בכסף צדיק - הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו". אבל המדרשים "שאלו" אותו לעניין מכירת יוסף. ראו למשל פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לו: "ובשעה אחת אחיו היו יושבים במקום אחד ולב אחד ועצה אחת ועברו עליהם אורחת ישמעאלים ואמרו בוואו ונמכרנו לישמעאלים והיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אבינו שומע שמע עוד. ומכרו אותו לישמעאלים בעשרים כסף, כל אחד ואחד נטל שני כספים לקנות מנעלים ברגליהם, שנאמר: על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים. אמרו נשים חרם בינינו שאין אחד ממנו מגיד הדבר ליעקב אבינו, אמרו ביניהם ראובן אין כאן בנימין אין כאן ואין החרם מתקיים אלא בעשרה ואנו תשעה אם כן היאך נעשו? שתפו המקום עמהם והיו עשרה וחרמו ביניהם שלא יגיד שום אחד מהם סוד זה ליעקב". עניין מכירת יוסף בעבור נעליים נמצאת גם בתרגום המיוחס ליונתן (בתרגום חזרה לעברית) שמכניס את הנעליים לתוך הפסוק בתורה: "ויעברו אנשים מדינים בעלי מסחר וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לערבים בעשרים מעות של כסף ויקנו מהם סנדלים ויביאו את יוסף למצרים". ראו דברינו [בעבור נעליים](#) בפרשה זו.

²⁰ זה המקור לפיוט אלה אזכרה על עשרה הרוגי מלכות שאנו אומרים בסליחות וביום הכיפורים. ראו גם אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד תלט: "וכן ישראל אלמלא שלמדו לקיסר תורה לא היו באים לידי כך. פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה ומצא כתוב וגונב

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו מדרש בראשית רבתי פרשת וישב עמוד 177, הוויכוח הגדול שהיה בין מדת הדין והמלאך מיכאל, באשר לאחריות הדורות על חטא מכירת יוסף, שאם השבטים לא נעשו, מישהו חייב היה ליתן את הדין. ואלה כידוע עשרה הרוגי מלכות. מיכאל, שרן של ישראל, טוען "לא יומתו אבות על בנים", ואילו מדת הדין טוענת "פוקד עוון אבות על בנים" גם אם זה יותר מארבע דורות. נראה שזה מדרש "צידוק הדין". ראו המדרש באריכות שם וכן דברינו [פוקד עוון אבות על בנים](#) בפרשת כי תשא.

מים אחרונים 2: "זה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים", זועק הנביא עמוס, ובאים המדרשים והפרשנים ומעמידים זעקה זו על חטא מכירת יוסף שבעקבותיה ירדו אבותינו למצרים ועוד מעט וכלה בית ישראל פיסית ורוחנית בשעבוד מצרים הקשה. "שלח לפניהם איש לעבד נמכר יוסף", עונה מנגד בעל ספר תהלים – הכל בדרכי ההשגחה הנסתרות מעיני בשר ודם, הכל בעבותות של אהבה ובחבלי אדם. אין חובה לפשר בין שתי הדעות. האמונים עלי דרשות חז"ל מכירים היטב את רב-גוניות עולם המדרש ו"אלו ואלו דברי אלהים חיים". אך הרוצה לפשר ולתכלל, יכול לומר שאין כאן סתירה או קושי. "הכל צפוי, והרשות נתונה". חשבונות ההשגחה ומהלכיה לחוד, ואחריות האדם למעשיו לחוד. שני וקטורים מקבילים מושכים את עגלת החיים. אחי יוסף חטא חטא כבד מאד שכפרתו בתזכורת מתמדת לאן עלולה שנאת אחים להגיע – שום 'חשבונות מלמעלה' לא יפחיתו מחומרת המעשה. בה בעת, ההשגחה מפלסת את התיב הבא בתולדות בית יעקב הוא ישראל. וכמאמר רבי שמואל בר נחמן בבראשית רבה פה א בפרשתנו: "כי אנכי ידעתי את התיב הבא בתולדות בית יעקב הוא ישראל. וכמאמר רבי שמואל בר נחמן ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח".

איש ומכרו וגו' (שמות כ"א ט"ז) והלך וטח הבית כלו בנעלים ודבקם בכתלים, ושלה אחר רבן שמעון בן גמליאל וחביריו ואמר להם מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו? אמרו לו חייב מיתה, אמר להם אם כן אתם חייבים מיתה, קבלו על עצמכם דין שמים. אמרו לו: למה? אמר להם בשביל אחי יוסף שמכרו את יוסף דכתיב: וימכרו את יוסף (בראשית לז כח), וכתוב על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמוס ב ו), ולכן טח אותו ושע את הבית במנעלים כדי שיכירו באיזה דבר מכרו את יוסף שנאמר בעבור נעלים, בדמי נעלים".